

HATALI İLAÇ KULLANIMI(*)

Prof. Dr. Aslı ÖZER (**)

İnsanın var oluşuyla başlayan sağlık sorunları ve tedavi yolları hızla gelişen bir seyir göstermiştir. Bu gün insanın yaşam süresi bu gelişmelerle tarihin her devrindekinden daha fazla uzamış ve dünün öldürücü hastalıkları ya tamamen etkisiz hale gelmiş ya da insan üzerindeki kötü etkileri kısmen azaltılmıştır. Sağlığın güvence altına alınması insanın sosyal ve ekonomik gücünü arttırmış ve topluma daha yararlı olmasını sağlamıştır.

Bilinçsiz ilaç kullanımı toplumun herkesi-
mini işte bu nedenlerle daha da ilgilendirmektedir. İlaç tıp dilinde hastalıkların önlenmesi, teşhisi ve tedavisi için kullanılan kimyasal maddeleri ifade eder. Tıbbi yönden en önemli özellikleri, en çok yararlılık ve en az zararlılık sağlamak, kalite ve stabiliteyi korumak ve uygun fiattır. Ticari yönden de çeşitlilik, eşdeğerlik ve arandığı zaman bulunabilir olması en önemli özellikleridir. İlaçların kullanılma amaçlarının başında

hastalıkların tedavisi gelir. Ancak ilacın tedavi değerini gösterebilmesi için gerekli durumlarda uygun dozda, belirli bir süre ve verilmiş yolu iyi seçilmiş olarak kullanımı gereklidir. Gereksiz ilacın yetersiz dozda, gereksiz zamanda kullanımı bilinçsiz ilaç kullanımı olarak tarif edilir.

Bilinçsiz ilaç kullanımının sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

1- Halkın genel kültür düzeyindeki noksanlık doğrultusunda ilaç konusunda da yeterince bilgi sahibi olamaması,

2- Genel kültür düzeyi yüksek olanların ise konuyu küçümseyerek her problemde ilaca başvurma alışkanlığı,

3- Doktora görünmeden eş ve dost tavsiyesi ile ilaç kullanma eğilimi,

4- Doktorların bilhassa polikliniklerde kısıtlı zamanda mümkün olduğunca çok hastaya yardımcı olabilmek için uzun bir muayene yapmadan bütün şikayetlere karşı aynı görevi yapacak benzer ilaçları uygulamaları yani polifarmasi yapmaları

5- Eczacıların da bu polifarmasiye ekonomik nedenlerle katkıda bulunmaları,

6- İlaç prospektüslerinin anlaşılır olmaması ve özellikle ilaçların istenmeyen etkileri konusunda uyarıcı olmaması,

7- İlaç ambalajlarının hasta için gerekenden çok daha fazla ilaç ihtiva etme olasılığı.

Bilinçsiz olarak kullanıldığında ciddi sakıncalar doğuran ilaçlar grubunun başında antibiyotikler gelir.

Türkiye' de en fazla satılan 20 ilacın dördü bu gruptandır. Bilinçsiz antibiyotik kullanımında ilk akla gelen sakınca rezistan yani bakterinin kullanılan antibiyotiğe karşı direnç kazanması halidir. Bir antibiyotik çeşidine karşı duyarlılığını kaybeden bakteri türü buna yakın kimyasal yapıda olan antibiyotiklere de direnç kazanabilir. Rezistans olasılığına karşı alınabilecek önlemlerin başında:

1- Doktor muayenesi ve antibiyotik hassasiyet testi adı verilen antibiyogram sonucu belirlenmeden geliş güzel antibiyotik almamak gerekir.

2- Ayrıca antibiyogram sonucuna göre uygun ilaç seçildikten sonra yeterli dozun yeterli süre kullanımı gereklidir.

3- Birbirinin etkisini ortadan kaldıran örneğin:

Penisilin + Eritromisin

Penisilin + Tetrasiklin

Penisilin + Kloramfenikol

(*) 1988 Eczacılık Gününde İzmir' de sunulan bildiri

(**) E.Ü. Eczacılık Fakültesi Dekanı

antibiyotiklerin birlikte kullanımından kaçınılmalıdır.

4- Süt ve yoğurt gibi besin maddeleri içinde mevcut olan kalsiyum antiasit ilaçlarda mevcut olan Alüminyum, magnezyum ve kalsiyum tuzları ayrıca kansızlığa karşı kullanılan demir prepatları tetrasiklin grubu antibiyotiklerle etkileşerek bu ilaçları yararsız hale getirdiklerinden bu kombinasyonlardan kaçınılması önem kazanır.

5- Nezle veya soğuk algınlığı gibi viral kökenli enfeksiyonlarda antibiyotiklerin bir faydası olmayacağından kullanılmaları gereksizdir.

6- Ağır enfeksiyonlarda laboratuvar olanakları olsada antibiyogram saptanmasını beklemeden tedaviye başlamak gerekiyorsa geniş spektrumlu bir antibiyotik veya uygun birkaç antibiyotiğin birlikte kullanılması rezistans olasılığını kısıtlar.

7- Antibiyotik kullanımını Halk Sağlığı açısından kontrol edebilmek ve bilinçsiz kullanımı önlemek için ekonomik ambalaj sistemi de yararlıdır.

Bilinçsizce kullanılan bir diğer ilaç grubu da Trankilizan ve antidepresif ilaçlardır. İlerleyen medeniyetin insanlar üzerindeki baskısını azaltmak ve insanları huzur ve sükunete kavuşturmak için geliştirilen bu ilaçlar bugün maalesef bilinçsiz kullanıldıklarında ciddi alışkanlıklara ve ruhsal problemlere neden olmaktadır. Bu ilaçların ister bilinçsiz isterse alışkanlık oluştuktan sonra kullanımını önlemek için Hekim - Eczacı işbirliği ile reçete kontrolünde satılması problemi önlemek açısından büyük önem taşır.

Barbitürat ve narkotik analjezik içeren preparatlar:

Bu gruptaki ilaçlar özellikle şiddetli baş ve vücut ağrılarını gidermek için kullanılırlar. Zararsız görüntüleri nedeni ile bilinçsizce suistimal edilmişler ve sonuçta barbitürat tipi ilaç bağımlılığına neden oldukları anlaşılınca da reçete ile satılmaları öngörülmüştür. Daha sonra bazı müstahzarların formülasyonundan barbitüratlar tamamen çıkarılmıştır. Ancak bu önlemeden önce oluşan bağımlılık memleketimizde sık rastlanan bir sorun oluşturmuştur. Bağımlılık oluşmuş kişilerde bilinç ve hareket koordinasyonu bozulmasıyla karakterize olan psişik ve fiziksel bağımlılık görülmüştür.

Sentetik narkotik analjezik maddelerin de narkotik olmayan analjeziklerle kombinasyonu bu tip sorunlar oluşturabilecek niteliktedir. Bu ilaçlarla da bağımlılık ve toleransın oluşabileceği saptanmıştır. Her ne kadar bu ilaçların reçete ile satılması gerek hatalı kullanımı gerekse buna bağlı bağımlılık tablosunu önlemek açısından yerinde bir önlem ise de; müptelaların

bu reçeteleri sağlayabilecek yollar buldukları da bir gerçektir.

Öksürüğe karşı kullanılan ilaçların bir kısmı da alışkanlık yapar. Bu alışkanlığın nedeni bileşimlerinde bulunan morfin türevleridir. Önce öksürük tedavisi gibi masum bir nedenle başlayan bilinçsiz kullanım bağımlılık gibi ciddi ve tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu ilaçların reçete ile satılmasında sıkı bir hekim - eczacı işbirliği gereklidir.

Diüretikler : Hekimin önerisi olmadan zayıflamak amacı ile bilinçsiz olarak kullanılan bir diğer ilaç grubu da idrar atılımını arttıran diüretiklerdir. Sodyum iyonu ile birlikte su atılımını da artırarak vücut elektrolit dengesinin bozulmasını. Kuvvetli diüretikler Sodyum Klorür ve Potasyum atılımını ileri derecede azaltarak kan basıncını düşürürler. İç kulak üzerine etki yaparak reversibl sağırılık yaparlar. Geçici sağırlığa neden olabilen antibiyotiklerle bunların birlikte kullanılması sağırılık yapıcı yan tesirin daha sık ortaya çıkmasına neden olur. Böbrek hastalığı olanlarda kullanılmaları sakıncalıdır ve ayrıca sodyum atılımını arttıranlar uyuşukluk, erkeklerde göğüs büyümesi, kadınlarda da zamansız kanamalara neden olabilirler.

Hormonlar : Değınilmesinde yarar olan bir grupta hormonlardır. Kortikosteroidler böbrek üstü bezinden salgılanırlar. Fonksiyonel olarak 2 ye ayrılırlar;

Romatoid artritte ağrı dindirici olarak sık başvurulan kortizon ve türevi ilaçlar şişmanlamak amacı ile bilinçsizce de kullanılmaktadırlar. Çocuklarda iyi niyetle şişmanlatıcı olarak kullanıldığında büyüme hormonunun salgılanmasının inhibisyonuna bağlı olarak farkına varılmadan büyümenin duraklamasına neden olur. Romatoid artritte eklem içine enjekte edilmeleri artritli eklemden ağrının kaybolmasına neden olur. Bunun en önemli sakıncası ağrı kaybolmuş olan artritli eklemin gereğinden fazla kullanılarak yapısal harabiyet göstermesidir. Kortizon ve türevleri santral etki ile kendini olduğundan iyi hissetme hali meydana getirirken aynı zamanda motor hareketleri de artırırlar. Ancak buradaki en önemli sakınca öforiyi takiben ortaya çıkan depresyon ve intihara meyil tablosudur. Oral yoldan kortizon ve türevlerinin bilinçsiz kullanımı mide asit salgısının artmasına bağlı olarak ülser neden olabileceği gibi ağrıyı gidererek bu ülserin delinmesine de neden olabilir.

Uterus düz kasının duyarlılığı da hormonlar tarafından düzenlenir. Puberte öncesi ve klimakteryumda myometrium inaktiftir. Pubertede motilite artar. Uterus motilitesinin düzenlenmesinde estrojenlerin rolü büyüktür. Kadında menstrüel siklusun ilk 2 haftasında

er rojenler egemen durumdadır ve motilite artar. Devamlı düşük yapanlarda veya düşük tehdidi olanlarda bilinçsiz estrogen kullanımı düşüğü önleyici etki yapmadığı gibi bu tedaviyi görmüş annelerden doğan kız çocuklarında 15 - 22 yaş arasında vajina kanseri oluşabildiği saptanmıştır. Düşük tehdidini önlemek için kullanılan projesteron ve benzeri hormonların sakıncalarına özetle değinmekte yarar vardır. Bunlar:

- 1- Dişi fetusta erkekleşme (androjenik etki)
- 2- Fetusta deformasyonlar
- 3- Ölü fetusun gereksiz yere uterusu kalarak anneyi zehirlenmesi halidir.

Oral kontraseptifler adı verilen hamileliği önleyen ilaçlar nüfus planlaması açısından çok önemli ilaçlardır. Ancak burada da hekim kontrolü ve tavsiyesi gereklidir. Bilinçsiz kullanım bilhassa 35 yaşın üzerindeki kadınlarda tehlike yaratır. Buradaki en önemli tehlike tromboembolizm denen damar tıkanıklıklarının oluşmasıdır. Ayrıca kadınların sigara tiryakiliği, yüksek tansiyon, şişmanlık ve şeker hastalığı gibi şikayetleri de varsa tromboembolizme bağlı myokard infarktusu olasılığı artar. Tromboembolizm sonunda ortaya çıkan diğer önemli komplikasyonlar ise ameliyat sonrası damar bozuklukları, beyin damarlarının tıkanması ve beyin kanamasıdır.

Vitaminler : Polifarmasi açısından önemli bir yeri olan ilaç grubu da vitaminlerdir. Bilhassa rejim yapan kimselerin zayıflamak için gıdayı keserek lüzumundan fazla mineral alması en azından bir yarar sağlamaz. Yukarıda sözünü ettiğimiz satılan 20 ilaç içerisinde 6 ve 7 inci sırayı bir vitamin ve mineral preparatı işgal eder. Besinlerin ana komponenti olan proteinlerin, yağların, karbonhidratların ve tuzların gerekli yararları sağlayabilmeleri için vitaminlere ve mikromineralere gereksinim vardır.

Diyetin dengesi vitaminlere olan ihtiyacı belirler. Örneğin bir yanda proteinden fakir diyet niasine olan gereksinimi artırırken, diğer yandan bebeklerin proteinden zengin diyet almalarına rağmen C vitamini ihtiyaçları fazladır.

İklim ve coğrafi bölge de vitamin gereksinimini değiştirir. Güneşli ve açık havada yaşayanların cildine yeterli derecede D vitamini sentez edildiğinden bu vitaminlere gereksinim azalır.

Vitaminlerin en fazla suistimal edilen ilaç grubu olduğu söylenebilir. Yanlış kullanımın başlıca nedenlerinden biri vitaminin tonik yani kuvvetlendirici olarak kabul edilmesidir. Belirli bir hastalık veya sendrom türüne uymayan ya da sinirsel tipte şikayetleri bulunan hastalarda bu bulguları doğrudan vitamin eksik-

liğine bağlamak veya bu hastalara muhakkak ilaç vermiş olmak için vitamin müstahzarlarını vermek doğru değildir.

C vitaminin nezle ve gribe direkt etkili olduğu sinir sistemi metabolizmasında önemli fizyolojik rolü olan B12 vitamininin ağrılara ve nörolojik bozukluklara iyi geldiği yanlış varsayımlardır.

İnsektisitler bilinçsiz ilaç kullanımında konu edilebilecek son grup maddelerdir. Zirai ilaçlamada geniş ölçüde kullanılan bu maddeler genellikle memleketimiz de bebekleri, bit, pire ve tahtakurusundan korumak için çocuk vücuduna ve kundak bezlerine talk pudrası gibi bol miktarda serpmek sureti ile kullanılmaktadır. Sıklıkla akut zehirlenme tabloları ortaya çıkaran bu durumun da kırsal bölgede yaşayan ve ziraatle uğraşanlara gerekli bilgilerin verilmesi sureti ile önlenmesi mümkündür.

Netice olarak bilinçsiz ilaç kullanımının sonuçlarına kısaca değinecek olursak;

- 1- İlaç zehirlenmesi, sakatlıklar ve ilaç allerjileri gibi sağlık sorunları.
- 2- İlaç alışkanlıkları gibi sosyal problemler.
- 3- Ekonomik israfı bünyesinde toplayan bir tablo ile karşılaşmış oluruz.

Bilinçsiz ilaç kullanımını önlemek için alınabilecek tedbirleri de özetlemek gerekirse;

- 1- Hekim ve eczacının eğitiminde ilaç bilgisinin klinik ve teorik olarak sağlam temellerle verilmesi.
- 2- İlaç prospektüslerinin, ilaç ambalajlarından çıkartılarak katalog halinde yalnız hekim ve eczacılarda bulunması.
- 3- Hastaya ihtiyacı kadar ilaç verilmesi için ekonomik ambalaj sistemine gidilmesi.
- 4- Tedavi fonksiyonu demode olmuş ilaçların bilimsel kurullar tarafından yeniden gözden geçirilmesi.
- 5- Kompozisyonu aynı muhtelif isimdeki ilaç sayısının en alt düzeye indirilmesi.
- 6- Okullara temel sağlık bilgisi ve ilkyardım dersleri konarak eğitim yolu ile bilgi noksanlıklarının giderilmesi.
- 7- Yayın organlarında konunun sık sık ve etkin bir şekilde irdelenmesi uygun olacak hususlardır.